

Тамара Филиповић, архивисткиња

Архив Југославије

УДК316.624(497.11)“1919/1941”“94(497.11)“1918/1941”

Београд, Република Србија

tamara.f@arhivyu.rs

Прегледни рад

Примљено: 20. октобар 2025.

Одобрено: 19. новембар 2025.

„Црвени фењер” Београда између два светска рата

АПСТРАКТУМ: Тема овог рада је истраживање положаја жена, процеса еманципације и борбе за егзистенцију у периоду Краљевине Југославије. Жеља и потреба су биле да се покаже на који начин се тадашња жена борила са свакодневицом, неретко ступајући и у раље најстаријег заната на свету; самим тим, жена је ишла и до најнижег степена издржљивости и понижења. Фокус овог питања је на међуратном Београду, престоници новонастале државе, где је „женско питање” прожето теškoћама и непрестаном борбом.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: проституција, Београд, еманципација, егзистенција, положај жена.

Проституција је друштвена појава која се означава као девијација типична за женски род. Али, иако свеprisутна, проституција није појава која представља особену одлику доба у коме живимо, јер се у различитим облицима јављала и у прошлим временима. У савременом друштву, међутим, проституција је попримила одређена значења која су тесно повезана са карактером и темељним одликама друштвене структуре, док њена распрострањеност и богатство облика испољавања на језгровит и пластичан начин говоре о друштвеном положају жене. Према проституцији постоји неподељено одбацујући став. Овакав однос с временом се мењао, крећући се у оквирима мале или никакве толеранције, а проститутке су, истовремено, оштро етикетиране као порочне и морално проблематичне жене. Неоспорна је чињеница да је проституција појава која се среће у многим друштвима, али на њено одређење пресудни утицај имају друштвени услови и околности у којима се она јавља. То, другачије речено, значи да она у одређеној друштвеноисторијској епохи има одлике и значења особена управо за ту и

такву епоху, односно да се кроз проституцију, као и кроз разне друге појаве, одражавају особености посматране културе.¹

У Србији крајем XIX и почетком XX века нижи социјални слојеви мушкараца радо су уживали по кафанама у јелу, пићу, музици и услугама јавних жена. Мало се размишљало о ризицима таквих сусрета. Осим домаћих проститутки, у Србији крајем XIX века има и оних које долазе у све већем броју из подручја средње Европе. Посебно је подручје Угарске у Хабзбуршкој монархији означавано као „извор” за регрутовање проститутки за снабдевање бордела у балканским државама, Турској и Египту. Читав систем проституције почива на односу потражње и понуде таквих „услуга”. Стална потражња за услугама проститутки има многе узроке. Током највећег дела XX века жене су редовно биле слабије плаћене од мушкараца, више искоришћаване, нису им била доступна сва занимања и позиви, а често су у свом деловању омаловажаване. Већ крајем двадесетих година лекари су упозоравали: „Није тешко доћи до закључка, зашто под овим условима, а у данашњим приликама, велики број женских лако полази путем који води проституцији, ма у којој форми.” Истовремено, друштво је давало мушкарцима доминантан положај, а на првом месту неједнакост пред законом и јавним мишљењем у односу на жене. „Оно што се код мушкарца сматра за разумљиво и природно, исто дело даје повода за кажњавање женских и избегавање њихово из друштва [...] Посрнуле девојке се избегавају, а њихови заводници се крећу часно у свим круговима, па и женским.” Мушкарци су били свесни те чињенице, а друштво у коме су живели васпитавало их је у том духу и штитило од осуде.²

Двострука морална мерила мушкараца условљена су и менталитетом. На простору Србије уочена је појава посебног понашања младих мушкараца, повезана са улогом мајке у патријархалним домаћинствима, названа јувенилни мачизам. Мајка представља савршену концептуалну противтежу имици агресивног и херојског мушкарца. У оквирима домаћинства мајка надзире синове, тако да они у кућним оквирима не могу да изразе све своје мушке потенцијале. У таквим околностима младићи често развијају двоструку улогу: код куће су кротки супружници и синови, док своју мушкост у мачистичкој варијанти испољавају у јавности. Кафане су постале права позорница на којој се приказивала екстремна широкогрудост у чашћавању других, тако да се новац буквално „баца кроз прозор”. Други елеменат чини тешко опијање у кругу пријатеља, често и у пратњи проститутки, а трећи

1 Драган Радуловић, *Проституција у Југославији*, Београд 1986, 7–9

2 Милош Тимотијевић, „Проституција у Чачку током XX века”, *Токови историје* 1–2/2007, 171–172

разарање туђег иметка – чаша, флаша, столова. Све ово окончава се певањем еротских песама и физичким насилништвом.³

Пре него што почнемо да се конкретно интересујемо за феномен проституције у међуратном Београду, морамо да видимо колики је тај град у то време, шта је он тадашњем живљу нудио, који су то слојеви људи који су живели у њему и одакле су они долазили. Одговори на постављена питања даће нам бољу слику самог града, као и токова модернизације који су га захватили.

Београд је главни град новонастале државе, Краљевине СХС. Кроз своју дугу историју доживљавао је и успоне и падове, био је разаран па дизан из темеља, и то небројено пута. Али оно што краси овај град јесте та чаробна харизма и драж коју ретко који град Европе па и света има. „Историјску душу Београда причестило је много необичних догађаја и људских судбина, али је саму природу града, понајпре, одредило његово широко и отворено небо и пољубац река Саве и Дунава, које леже, увијају се и клизе пред ногама древног града. Београдски калемегдански гробен као да је раздвојио лепе реке и да се свемоћно у њима огледа, попут рибара људских судбина.”⁴

Након Првог светског рата, иако измучен и препун рана, град доживљава успон и полако, али сигурно, опоравља се од опште немаштине и недаћа које су га задесиле. Постаје један од највећих европских градова. У њега се слива становништво из свих крајева Краљевине СХС, као и из других европских, па и светских држава. Пеђа Ј. Марковић пише: „Најпрецизнији попис извршен је у Београду 15 априла 1929. године. После њега је извршен попис у оквиру великог сведржавног пописа у марту 1931. године. По попису из 1929. године, Београд је имао 226.289 становника (1931 – 238.775). Од тога је 3046 људи живело од пољопривреде, (3219) остали су живели од градских делатности. Од индустрије и заната је живело 81.287 људи (79.464), од трговине новчаних завода и саобраћаја 42.505, јавне службе и слободних занимања 54.867 (54.681) осталих занимања 44.044 (20.258).”⁵

„[У Београду] било је више мушкараца него жена; у првом попису их је 54,9%, а у другом 54,1%. То је несумњиво резултат сталног прилива мушке радне снаге у Београд. Овако грубе бројке не говоре много о прецизној социјалној стратификацији града. Велимир Бајкић се бавио проучавањем социјалне структуре града и по резултатима које је изнео у свом листу *На-*

3 Исто, 172–173

4 Александар Диклић, *Београд вечити град, сентиментално путовање кроз историју*, (Београд: Радио-телевизија Србије, ТВ продукција Скордиск, 2014), 343.

5 Пеђа Ј. Марковић, *Београд и Европа 1918–1941, европски утицаји на процес модернизације Београда* (Београд: Савремена администрација, 1992), 35.

родно благостање, 24.845 становника Београда живи од самосталног предузетништва, с тим што је у њих убрајао све врсте самосталних предузетника, и индустријалце и занатлије, и трговце и пољопривреднике итд. То је 10,9% становништва. Просечан приход Београђанина израчунат је на 1225 динара, а за живот радничке породице, видели смо да радници просечно зарађују 1400 динара, неопходно је 1900 динара. У доба кризе тридесетих сматрало се да 30.000 породица са просечно четири члана живе испод границе преживљавања. То је значи бар половина од укупног броја житеља Београда.”⁶

Из свог овог набрајања статистичких података можемо да видимо да се у Београду, иако великом и напредном граду, веома тешко живело. Све већи је био прелазак људи са села и из мањих места у град, све је била већа потражња за послом, као и потреба за опстанком. Одрицање од традиције био је врло битан процес за почетак уништења села, а цветања градова. Како мушкарци, тако су и жене морале да се боре за сопствену егзистенцију и еманципацију, па макар то радиле и на најсуровије начине, у које је спадала и проституција, тј. продавање женског тела. Београд им је био најпогодније место за то као раскршће истока и запада и севера и југа. У њему су утеху тражили и стари и млади, и богати и сиромашни, и они жељни културе, као и они који се боре за своје боље сутра.

У самом уводу хтела бих да се осврнем мало и на то одакле долазе те жене које се баве проституцијом, да ли је то женска популација махом са села или из вароши и већих градова, и шта им је град нудио у том тренутку, па су оне нашле уточиште за своје проблеме; а у том „уточишту”, не сналазећи се баш увек најбоље, проналазиле други вид борбе за своју егзистенцију. „У граду, због отворености средине за утицаје, који су долазили споља, због веће подложности друштвеним променама, због сложенијег, разноврснијег и садржајнијег начина живота, положај жене био је много другачији него на селу. Град је жени омогућио да учествује у одређеним друштвеним процесима, да донекле утиче на њихово обликовање, да буде чинилац развоја грађанског живота и грађанске културе, да изражава и остварује своју личност и ван породичног оквира и да, мада у малом броју, постане економски независна, да буди, развија и негује естетске и интелектуалне способности, да учествује у друштвеном и јавном животу, да се школује и да испољава жељу за стицањем и усавршавањем знања”.⁷

Град у Србији је крајем 19. века све више био центар привредног и интелектуалног живота, креатор и носилац друштвених промена и проце-

6 Исто, 36.

7 Мирослав Перишић, „Жена у друштвеном животу у Србији крајем 19. века”, Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века, научни скуп, II (Београд: Институт за новију историју Србије, 1998), 211–212.

са модернизације, жижа политичког живота, седиште државних установа, место организованог живота у коме се проналазе и стичу узорци, стварају могућности упоређивања. Захваљујући свему томе, жена није обављала само кућне и породичне послове, већ је проналазила своје место и потпунију улогу у друштвеном животу.⁸

Међутим, није се свака жена, одмах и на најбољи могући начин, снашла у авенији великог града. Многе од њих су наилазиле на разноразне препреке које им је баш тај град наметао, а друштво само још више подривало. Све то их је водило ка тражењу неког другог решења ради своје егзистенције и еманципације, а то друго решење била је проституција и продавање слободне љубави.

Развој проституције

У самом уводу рада дато је објашњење шта је проституција и на који начин се на њу гледало. Сам развој проституције сеже далеко у векове иза нас. У међуратном Београду она је скопчана са битним стварима, од круцијалног значаја за свеобухватно „женско питање”, које је након рата стављено у први план. „У новој земљи жене су тражиле нову улогу. У септембру 1919. године основан је Народни женски савез СХС. Његови основни задаци били су опште просвећивање народа и, пре свега, изједначавање жена и мушкараца. У изједначење жена и мушкараца спадају право гласа, грађанска једнакост и једнако право наслеђа.”⁹ Поред ове борбе Народног женског савеза, жена је тежила ка развоју личне егзистенције и еманципације.

Убрзо после оснивања Друштва за просвећивање жене и заштиту њених права, 18. априла 1920. године, био је покренут часопис *Женски покрет*. Уредништво се у уводној речи, одређујући га као феминистички, обратило „свим женама нашега народа”, наглашавајући да ће у часопису бити третирана „сва питања која модерна жена има да решава у породици, друштву и држави у појединим струкама којима се одала. Првог фебруара 1927. године Женски покрет у Београду предао је часопис у власништво Алијанси женских покрета. Главна уредница *Женског покрета* била је, у прво време, Катарина Богдановић, која је часопис уређивала у сарадњи са књижевним одбором који су сачињавале: Делфа Иванић, Зорка Каснар, Милева Петровић, Паулина Лебл-Албала и Ружа Винтерштајн-Јовановић.¹⁰

8 Исто, 213.

9 *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, уредио Милан Ристовић (Београд, Слио 2007), 102.

10 Светлана Стефановић, „Женски покрет” о проблему брака, слободне љубави, сексуалног васпитања, проституције и контроле рађања”, Годишњак за друштвену историју, година V, свеска 1–3, Београд 1998, 67.

Милан Ристовић пише: „Врло битно питање било је и запошљавање жена. Око рада жена било је најмање отпора када су у питању најниже социјалне лествице. Њихова доминација је готово потпуна у професији која је највише потцењена, а то је кућна послуга.”¹¹ Даље додаје: „Постојала је одређена дискриминација при запошљавању, али су оне упркос свему, налазиле начина да се изборе за своја права. Осим ове уопштене дискриминације, жене су на радном месту биле изложене и личној, најчешће интимној дискриминацији. Сексуална злоупотреба женске радне снаге доводила је понекад до трагедије, као онда када је отпуштена радница избола директорову љубавницу која је спроводила терор у државној маркарници. Ни на вишим социјалним лествицама, оваква дискриминација није била ретка.”¹²

„После рата је у односима између полова наступила велика промена. И брак је постао кратак, као сукње и фризура”, каже Нушић у једној од својих хуморески. „Док би пре рата муж када дође у три сата по поноћи добио грдњу, сада ни не затекне жену код куће. Приказан је сукоб старог и новог менталитета.”¹³ Сама сексуалност је у овом периоду била поприлично табу тема. Тадашња модерна жена није се много интересовала о својој сексуалности нити је улагала неке велике напоре да то и сазна; сама информисаност о интимној хигијени, о развоју женског тела, нису интересовале како жене са села и из мањих градова, тако ни сам крем београдског друштва на челу са београдским дамама.

О женској сексуалности се мало говори у јавности. Тек тридесетих година излазе први приручници за телесну хигијену жена, намењени будућим мајкама. У то време, тврди гинеколог М. Букић Пијаде, чак и многе елегантне београдске даме мало су знале о својој сексуалности. Предбрачна сексуалност жена се сматра недопустивом, чак и од стране стручњака. Исти Букић Пијаде, у чланку намењеном широј публици 1928. године, има рестриктиван став према предбрачној сексуалности. Он каже: „Вереништво не треба да дотиче оно што је браку намењено.” Први српски сексолог, професор Костић, нападан је у јавности као порнограф.¹⁴

Амбивалентан став према сексуалности, поготово предбрачној, не карактерише само лекаре. Једна од пионирки „женског писма” у Срба, која је у својим романима направила можда најзначајнији помак ка признавању предбрачне сексуалности као нечег што није злочин, другачије се изјашњава у својој

11 М. Ристовић, *исто*, 105.

12 М. Ристовић, *исто*, 109

13 Пеђа Ј. Марковић, *исто*, 59

14 Пеђа Ј. Марковић, „Место жене у јавном мњењу Београда 1918–1965”, *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века*, II (Београд: Институт за новију историју Србије, 1998), 378.

преписци са читаоцима (махом читатељкама) листа *Недељне илустрације*. Ту Мир Јам саветује чедност девојкама, а да уме да се снађе у вртлогу данашњег живота. Истовремено, прави разлику између женске и мушке сексуалности, тврдећи да је мушки промискуитет нормалан за мушку природу. Овакав став Мир Јам донекле противречи идејама у њеним романима. Наиме, у неколико њених романа заплет је око тога што су јунакиње имале сексуалне односе пре брака. Притом њене јунакиње нису ни заведене наивке ни бескрупулозне заводнице и жене без морала, како су жене које су имале сексуалне односе пре брака описиване у романима других аутора.¹⁵

У граду је предбрачна и ванбрачна сексуалност делимично испољавана и кроз проституцију. „Рат је бацио невероватан број жена у проституцију”, пишу *Радничке новине* 1918. године. Заиста, у XIX веку ове жене су махом регрутоване од дошљакиња са стране. Сада су то у 60% случајева сељанке из околине, 30% их је неписмено, 60–80% су слушкиње, 10–20% раднице, 10–20% намештенице, касирке, конобарице. Јавне куће не само да нису смањивале сексуалне деликте већ су стварале и неке специфичне, као што је трговина белим робљем.¹⁶ Делфа Иванић пише у *Женском покрету*: „Вреди се зауставити и размислити шта је брак, коме је он потребан, шта је у њему добро и шта није, као и каква су преимућства слободне љубави над браком.”¹⁷ „Утицај његов на живот народа био је од увек тако велики, као што је био и утицај женског морала. Друштво је напредовало и нација је била снажна само онда кад су жене биле јаке, кад је брак био у целости, кад је породица стајала високо. Отуда бива чудно кад чујемо млада женска створења где бацају ана-тему на брак и проповедају слободну љубав, као да би ова форма везе човека са женом имала у себи нечега вишег и бољег но што има брак.”¹⁸

У браку између жене и мушкарца нису могле да се задовоље потребе за блискошћу и интелектуалним разумевањем. Пошто су жене, упркос мало бољем статусу, биле и даље у подређеном положају, задовољење ових интимних потреба било им је забрањено. На жене се у суштини гледало као на некога ко има функцију да одржава домаћинство, да васпитава децу, да продужава лозу. Остале „женске потребе” су стављане у страну, а „мушке” су биле признате и они су их задовољавали одлажењем код проститутки. Поред обичних задовољавања мушких потреба и стављања проституције на најниже лествице, јавља се још један вид проституције – „елитна проституција”. Она је подразумевала да жене које се њоме баве, поред лепоте и сексуалних вештина,

15 Исто, 378–379.

16 Пеђа Ј. Марковић, исто, 61.

17 Делфа Ив. Иванића, „Брак или слободна љубав”, *Женски покрет*, свеска I (Београд, 1921), 6.

18 Исто, 7.

буду и образоване, а неретко и талентоване за различите облике уметности, што им је служило за разговор са муштеријама, испуњење њихове потребе за блискошћу, разумевањем и духовним развојем. Само образовање проститутки имало је за циљ развој уметничких талената, иначе коришћених у функцији забаве и завођења. Таква, елитна проститутка, доживљавала се као уметница свог заната, забављачица и добро друштво за разговор. Елитна проституција у Београду је најчешће била заступљена код високих слојева друштва. Одвијала се углавном по борделима затвореног типа, као и разним чиновничким и „државним” клубовима, иза завесе.

Чувени сексолог Александар Костић писао је: „Велики број односа се врши, не само изван брака него и у браку, без жеље за оплођењем. Разуме се, у проституцији та је жеља савршено одсутна и ако обљуба доведе до зачећа већа се незгода за јавну жену не може замислити. Па ако се запитамо о чему у друштву данас није пристојно говорити из области сексуалног живота, видимо да се то највише односи на саму полну радњу, парење или копулацију. Полни однос је стидан однос због тога, што су га људи пренели на недозвољено општење са туђим женама, а нарочито у проституцију, где га врше једино из личног задовољства или сласти.”¹⁹

„Из полног живота човек је међутим изузео ону радњу, која му највише чулно годи, везао ју је за лично наслађивање, учинио је од ње куповну ствар, пренебрегнуо је врсту, створио је од ње начин повреде туђих права, туђе брачне слоге и љубави, дао јој је најгадније вулгарне изразе, који служе за ниску псовку и увреду, спустио ју је толико ниско, да се о њој само с црвенилом у лицу говори чак и у брачним и законским везама. Због тога ће полни живот код човека добити тек онда правилан облик када човек успе да више еманципује своју личност и када се оспособи да разуме стварни разлог свог постојања на земљи. Онда ниједна радња у области сексуалне активности неће бити погрешно означивана, тумачена и упражњавана. У том погледу и друштво треба да учини велике реформе у својој организацији како би потпомогло преображај сексуалног живота својих чланова, како би створило могућност нормалних полних односа, подређених интересима врсте, а не интересима јединке.”²⁰

Борба против проституције

Вођена је велика борба о томе да ли проституцију треба гонити и кажњавати или, како смо већ навели, уводити аболицију или реглиментацију. За стварну борбу против „најстаријег заната” и продавање слободне љубави било је задужено одељење кривичне полиције и жандарми. Санкционисање

19 Александар Ђ. Костић, *Из сексуалног питања* (Београд: Просвета, 1923), 16.

20 *Исто*, 16–17.

проституције било је спроведено правилима о регулисању проституције, донесених у Кривичном закону из 1929. године као и одредбама Казненог законика из 1860. године.

Чланом 365 Казненог законика из 1860. године било је прописано да се затвором од десет до тридесет дана казне „женске које јавни блуд као занат проводе” (тачка 6); „подводници и подводачи и уопште они који траже и дају прилику да се блуд проводи” (тачка 7); „ко женске јавно или приватно речима или иначе ради приволења на блуд салеће уколико то вид насиља на себи не носи” (тачка 8); „женска и мушка лица, која знајући да имају венеричну болест, овом другога заразе. Осим горње казне платиће таква другој страни и видарину” (тачка 9); „жена која има мужа пак у виду заната јавно блуд проводи, мада се муж њен због тога не тужи” (тачка 10).²¹

У међуратном периоду Краљевина Југославија је законом од 28. фебруара 1929. прихватила и ратификовала Међународну конвенцију за сузбијање трговине женама и децом из 1921. године те Конвенцију о међународном споразуму за успешну заштиту од криминалне трговине из 1910, познате под именом „трговина белим робљем”. Индикативно је до тога дошло по проглашењу Шестојануарске диктатуре. Кривични законик из 1929. нормирао је да је свака особа, без обзира на пол, крива уколико полно заражена ступи и сексуални однос и другога зарази или је на неки други начин изложи тој опасности. За присиљавање женских лица на „обљубу” силом или док је у несвесном стању – то јест под утицајем алкохола – била је предвиђена казна затвора до десет година. Иста казна затвора била је предвиђена и за лица која ступе у сексуални однос са девојком која није навршила четрнаесту годину.²²

У Београдској штампи, понајвише у *Политици*, били су чланци који су показивали како се тадашње друштво борило против проституције, па и у сузбијању полних болести и трговине белим робљем.

Политика пише: „Јуче у подне, за време највеће живости на корзу, два жандарма са натакнутих бајонетима на пушкама спроводили су средином улице као окореле зликовце једну чудну, шарену поворку жена. Тај необичан приказ који је Београђанима могла да приреди само полиција, изазвао је разумљиво интересовање, јер су поворку сачињавале бледе и напијене девојке, бедно обучене и клоновски нашминкане. (...) Са свих страна чула су се питања ко су те жене и куда их воде. Сазнаје се најзад да су оне пале у руке

21 Светлана Стефановић, *Женско питање у београдској штампи и периодици 1918–1941*, необјављени магистарски рад одбрањен на Филозофском факултету у Београду, 2000 год., стр. 112.

22 Светлана Стефановић, „Проституција, трговина белим робљем и сузбијање венеричних болести у Србији у 19. и првој половини 20. века”, у: 800 година српске медицине, Београд: Српско лекарско друштво, 2018, 547–560.

полицији приликом последње потере (...) пошто су са свих страна почели да падају протести, жандарми су нашли за најзгодније да све те жене потрпају у трамвај и тако спроведу у Топчидер, па после возом за Ниш и даље. (...) Примећено је и неколико отмених дама, које су нарочито показивале велико интересовање за ове беднице. Једна од њих са извесном надменошћу питала је жандарма: – Куда водите те пропалице? И док се жандарм, видећи пред собом сјајно обучену даму, спремао да заузме став мирно и да одговори, из гомиле се издвојила једна висока по изгледу врло бистра девојка у чијим је очима било још нешто сјаја и скоро гневно добацила госпођи: – А зашто пропалице? Да сте и ви без икакве заштите, без средстава, да сте остављени сами у животу, да вас прљају и прогоне на сваком кораку сигурно је да и ви не би имали исту судбину. (...) Девојка је говорила са осећајем и узбуђењем. А кад је завршила повукла се поново на своје место да избрише сузе, које су јој се огледале у очима.”²³

Политика такође пише о следећем: „У Правничком удружењу одржао је синоћ професор загребачког универзитета и сенатор г. др. Јосип Шиловић предавање са темом: ’Трговина белим робљем’ (...) У Београду пред ’Српским Краљем’ нашли су полицајци четири Тотице одевене у хаљине од маркизета. Дошле су из Старе Пазове у Београд да траже службу. У возу су им два младића обећала службу код својих родитеља. Одвели су их у једну господску кућу, заменили су им њихова народна одела господским, и хтели су да врше насилну обљубу. Срећом, врата су била отворена и оне су се на време нашле на улици... (...) У овом питању стручности су код нас против јавних кућа, а противници су и реглементације (...) Свакако је реглементација у XX веку недостојан културног света, јер она заробљава и упропашћује стотине хиљада жена и девојака и лишава их слободе, а 150 година је прошло од Француске Револуције, која је свечано прогласила као основ културном људском друштву слободу, једнакост и братство.”²⁴

У Управи града Београда, у одељењу кривичне полиције налазе се документа са разним пријавама због провођења проституције и блуда. Углавном су то биле кривичне пријаве против оних жена које су продавале слободну љубав. Документа која сам користила из Архива града Београда, за писање овог рада, дала су ми бољи увид у то како се проституција одвијала у самој престоници, на који начин се она спроводила и како је било решавано њено питање.

„Поштовани господине; Пре неколико дана сам као младић у свој стан довео неку Кармен Флајс и са њоме полно опћио. Заразила ме. Она је како ми је сам рекла сад без посла и од тога живи. Да не би и друге постигла моја суд-

23 *Политика*, 6. 3. 1926, 6.

24 *Политика*, 14. 5. 1932, 6.

бина то вам стављам до знања да према њој предузмете што треба и спасете младеж од заразе. Она станује: Рељин број 2 приземље. Младић (...) Агент Милановић да изврши проверу за Кармен Флајс са станом у Рељиној улици број 2 приземље у следећем: Шта ради од чега се издржава. Каквог је именована владања у каквом се друштву креће. Да ли је позната као проститутка и на каквом је гласу, да ли је венерично болесна. Па је привести. (...) Амбуланти за кожне и венеричне болести: част ми је упутити амбуланти Кармен Флајс, кројачицу из Београда с молбом да се прегледа и утврди да ли је иста полно здрава или не и достави овом одељењу извештај о томе”.²⁵

„Шефу одељења опште полиције управе града Београда: У Ђорђа Вашингтона улици бр. 15, реон кварта IV постоји бифе под именом ’Ђурђевски уранак’ чија је власница нека Стана М. У истој кући на I спрату власница бифеа ’Ђурђевски уранак’ држи под најам једну собу са засебним улазом. Ова соба служи јој искључиво за љубавне састанке њених муштерија и познаника, од којих наплаћује по неколико десетина динара. Свакодневно по 5–6 љубавних парова одлази у собу власнице бифеа ’Ђурђевски уранак’ на љубавни састанак. Становници куће у Ђорђа Вашингтона протестују противу овога, јер у поменутој кући има приличан број малолетне деце. О предњем ми је част извести Вас ради знања и даље надлежности. На служби сам заклет. Полицијски агент У. Г. Б. (...) Агент Милановић да изврши проверу за власницу бифеја ’Ђурђевски уранак’ у Ђорђа Вашингтона бр. 15 у следећем: Да ли власница бифеја држи једну собу на I спрату коју издаје разним мушкарцима ради провођење блуда. Колико наплаћује за ту собу од мушкараца. (...) Одељењу кривичне полиције управе града Београда: Повратком налога бр. 40560 част ми је извести Одељење да сам проверио за бифе ’Ђурђевски уранак’ који се налази у Ђорђа Вашингтона улици бр. 15 и мојим проверавањем установио сам следеће: Власница бифеја Стана Милосављевић стара 33 године; родом из Црвене Цркве; срез Бела Црква, има једно женско дете старо 9 година. Именована има у закуп једну собицу на I спрату у Ђорђа Вашингтона улици бр. 15, коју како сам сазнао издаје разним мушкарцима и женскињама ради провођења блуда, а после завршеног посла т. ј. када бифе затвори власница бифеја спава у истој соби. Приликом ревизије у поменутом бифеју нашао сам ОЛАС СУЗАНУ, радницу у фабрици ’Милишић’ која станује у Цвијићевој улици број 36, која врло често долази у поменути бифе у циљу врбовања гостију ради провођења блуда, а са знањем власнице бифеја. Напомињем да је приликом ревизија извршених од стране овог Одељења увек у бифеју нађено по неколико женских без занимања и исправа које су привођење овом Одељењу. Предње достављам Одељењу с молбом на даљу надлежност. О саслушању Милосављевић Стане, крчмарице

25 Историјски архив Београда, фонд Управа града Београда, ф. XXIV-138/1936, 1–5.

из Београда; овде у Београду у улици Ђорђа Вашингтона бр. 15 држим на своје име бифе. Овај бифе састоји се од два оделења и једнога подрума. У истој згради на I спрату има и свој стан који се састоји од једне собе. У овој соби станујем ја, моје дете и једна жена која ми ради у стану и бифеу. По достави која је поднета против мене да у овај бифе примам љубавне парове изјављујем следеће. Није истина да ја примам парове у свој стан нити у мој бифе. То је вероватно нека лажна достава. Никада то нисам чинила нити ћу то радити.”²⁶

„Оделењу кривичне полиције Управе града Београда: Повратком две доставе извештавам да сам их проверио и утврдио следеће и то: У Ломиној улици бр.53/I станује АМАЈЛИЈА ЈУРИЋ, са својом ћерком Анком које нису уопште нигде запослене. Амајлија се бави искључиво подвођењем женских мушкарцима ради провођење блуда и на тај начин себи осигурава средство за живот. Амајлија је пристала и мени да подведе женску и том приликом ми је показала једну девојчицу стару по прилици око 15 година за коју ми је рекла да је то за сексуални однос врло добра и да ћу бити задовољан са њом. Код Амајлије има стално по неколико жена које чекају мушкарце ради провођење блуда. Поводом случаја да је једном господину нестало 2400 динара нисам могао у том правцу ништа сазнати. Предње достављам Одељењу с молбом на даљу надлежност.”²⁷

„Господину шефу одељења опште полиције Управе града Београда: У Ђорђа Вашингтона улици бр.15 реон IV кварта, настањена је Рајна удова Скерлић са своје две кћери. Како мати, тако и кћери нису упослене нити имају других прихода за живот. Кћери су јој фиктивно запослене, само да би код себе имале потребне исправе у циљу легитимисања пред органима власти. Међутим, право им је занимање провођење блуда. Мајка је упозната са радом својих кћери и хладнокрвно посматра вршљање њихових жртава по њеном стану. Како у истој кући има приличан број станара, то ови протестују и моле да се предузму потребне мере и да се онемогући провођење блуда у тој кући. О предњем ми је част извести Вас, Господине Шефе, ради знања и даље надлежности. (...) Агент Милановић да изврши проверу за Рајну Скерлић, Удову и њене две кћери са станом у Ђорђа Вашингтона ул. бр. 15 у следећем: Шта раде и од чега се издржавају. Да ли кћери проводе блуд са знањем мајке. (...) Повратком налог бр. 40559/36 год. Част ми је извести Одељење да сам извршио проверу за Скерлић Рајну и њене две кћери: Софију и Јелену са станом у Ђорђа Вашингтона ул. бр. 15, и том приликом дознао сам следеће: Скерлић Рајна удова, родом из Скеле, стара 47 год. Жена слабијег морала има две кћери: Софију стару 26 год. Која је свршила трг. Академију али није ни-

26 ИАБ-1- ф. XXIV 106/1936, 1-4.

27 ИАБ-1- ф. XXIV 123/1936, 1-3.

где запослена нити је када радила и Јелену која је била запослена у Општини гр. Београда али сада не ради нигде, као и сина Милоша старог 14 год. ученика Гимназије. Софија је позната као девојка слабијег моралног владања, одржава интимне везе са Драгим Николићем чин. Фабрике 'Рогожански' а са знањем своје мајке. Јелена је се верила за Фердинанда Лангера, суплената Ги. Краља Александра, који код њих и станује већ 2 год. Као што сам навео цела породица нема занимања. Издржавају се од издавања стана самцима, другог издржавања немају. Предњи реферат достављам Одељењу с молбом на надлежност."²⁸

„Шефу Одељења кривичне полиције У. Г. Б.: У Кнез Даниловој улици бр. 37 станује Миљка Омрза родом из Копривнице, већ дуже времена без икаквог посла, без уредних исправа, а нити пак да је пријављена код надлежне полицијске власти. – Иста живи само од провођења блуда са разним грађанима – мушкарцима, те крњи морал и углед нас осталих станара насељених у овој згради. Па како у том дворишту има више станара који смо са ситном децом а именована проводи блуд јавно, тако да и сама деца међусобно проширују глас о њеном раду, и врло је штетно по морал и узгој деце те молимо да именовану изволи уклонити из наше средине, а за овај њен неуредан живот исту примерно казни. Именована је настањена код неке Ленке. (...) Агент Белић да изврши проверу за Омрза Миљку са станом у Кн. Даниловој улици бр. 37 код неке Ленке у следећем: Шта ради од чега се издржава. Да ли је уредно пријављена. Да ли проводи блуд са разним мушкарцима од чега се издржава. (...) Повратком налога 409933/36 год. част ми је извести Одељење да сам извршио проверу за ОМРЗА МИЉКУ са станом у Кн. Даниловој улици бр. 37 и установио да именована нема сада икаквог занимања, а за исту сам сазнао да је слабијег моралног владања, а такође сам сазнао да је нешто болешљива. Код Здравковић Ленке где сада станује није пријављена, да иста проводи блуд са разним мушкарцима и да јој је то једино занимање то нисам могао установити, али има своје неке пријатеље који је издржавају. Предње достављам Одељењу с молбом на даљу надлежност."²⁹

„Господину шефу Одељења кривичне полиције Управе града Београда: У Крижанићевој улици бр. 11 настањене су две жене – мајка и кћи – које немају никакво занимање већ живе само од проституције. Како сам настањена преко пута поменутог броја – у број 14 – то сам принуђена да гледам тај неморал, а поред мене и многобројно становништво тога краја, као малолетна женска деца. То је читава јавна радња. Скоро свако јутро понека жена направи неред затекавши свога мужа у то двориште, и тако непрестано се дешавају немиле сцене пропраћене најбруталнијим текстом. Као службеник Управе

28 ИАБ-1- ф. XXIV 131/1936, 1–3.

29 ИАБ-1-ф. XXIV 171/1936, 1–3.

града Београда – Одељења за радње – налазим за своју дужност да скренем пажњу на то Господину Шефу и молим, да се упуту орган тога Одељења, који ће утврдити моје наводе као и испитати многобројне очигледце о томе, па окривљене уклони – протера из Београда. Ако и даље овако остане, многа малолетна женска деца која све то посматрају свакодневно, поћи неморалном стазом живота. Од свега горе изложеног надам се, да ће Господин Шеф моју доставу што пре узети у поступак и према наведеним по закону поступити. Агент Белић да изврши проверу за Крижанићеву ул. бр. 11 у следећем: Да ли у овом броју постоје мајка и ћерка, које су беспосличарке и баве се искључиво провођењем блуда, које су оне, како се зову. Проверу извршити детаљно. (...) Благојевић Кумрија и њена кћи Јовановић Ранђелија, са станом у Крижанићевој ул. бр. 11 пријављене због неморалног живота. Извршеном провером установљено је да су именоване удате, да живе у заједници са мужевима, који су службеници Градског Поглаварства, али да живе неморалним животом и да у одсуству мужева проводе блуд са разним мушкарцима који долазе код њих.”³⁰

Наведени примери из Управе града Београда, из Одељења кривичне полиције, дали су опширнију слику проституције и јасније су осветлили тадашњи положај проститутки, као и решавање њиховог стања и проблема од стране полиције. Из приложеног се види да мушкарци уопште нису били кажњавани, иако су и они били део тог разврата. На основу овога, показује се да је положај жене био неравноправан у односу на мушкарце и да је читав проблем проституције стављан у контекст неморалног и незаконитог.

Референце

Извори

Историјски архив Београда, Фонд Управа града Београда, Одељење кривичне полиције, 1936. год, ф. XXIV (1-300).

Штампа

Политика (1926, 1929, 1932, 1938)

Литература

Диклић, Александар, *Београд вечити град. Сентиментално путовање кроз историју*, Београд 2014.

Иванића, Делфа Ив., „Брак или слободна љубав”, *Женски покрет*, свеска I, Београд 1921.

30 ИАБ-1- ф. XXIV 1/1936, 1-5.

- Костић, Александар Ђ., *Из сексуалног питања*, Београд 1923.
- Костић, Александар Ђ., *Полни живот човека*, Београд 1932.
- Марковић, Пеђа Ј., *Београд и Европа 1918–1941. Европски утицај на процес модернизације Београда*, Београд 1992.
- Радуловић, Драган, „*Проституција у Југославији*”, Београд 1986.
- Ристовић, Милан, *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, Београд, 2007.
- Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века, II*, положај жене као мерило модернизације (научни скуп), Л. Перовић (прир.), Београд 2007.
- Стефановић, Светлана, *Женско питање у београдској штампи и периодици 1918–1941*, необјављени магистарски рад одбрањен на Филозофском факултету у Београду, 2000. године
- Стефановић, Светлана, „Женски покрет” о проблему брака, слободне љубави, сексуалног васпитања, проституције и контроле рађања”, *Годишњак за друштвену историју*, година V, свеска 1–3, Београд 1998.
- Стефановић, Светлана, „Проституција, трговина белим робљем и сузбијање венеричних болести у Србији у 19. и првој половини 20. века”, у: 800 година српске медицине, Београд: Српско лекарско друштво, 2018.
- Тимотијевић, Милош, „Проституција у Чачку током XX века”. *Токови историје*, год. 1–2/2007.

Tamara Filipović

Red-light) of Belgrade between the two world wars

Summary

Prostitution of interwar Belgrade was overshadowed by all other issues and events. This issue was not given enough attention even though it was one of the most important things that affected the overall life of a woman. The social position of women was characterized and marked by gender inequality. This was a classic example of a patriarchal form of social organization. The “women’s issue” kept pace with both European and world trends; it was aided by internal and external modernization processes, while tradition and patriarchal society pulled it to the other side. It was during this period that the woman emerged from centuries-old anonymity and became an independent factor. This suggests that societal norms and changes have altered the course of society according to the traditional notion of life in general, and especially on the taboo topic where the woman was in the number one position. The problem of the modernization of Yugoslav society, which was expressed in discrepancy, was also characterized by the struggle of the woman, adjustment to society and emancipation.

Тамара Филиповић

«Красный фонарь» Белграда между двумя мировыми войнами

Резюме

Проституция в межвоенном Белграде осталась в тени всех остальных вопросов и событий. Этому вопросу уделялось недостаточно внимания, хотя он был одним из важнейших факторов, влиявших на всестороннюю жизнь женщин. Положение женщин в обществе характеризовалось гендерным неравенством. Это был классический пример патриархальной формы организации общества. «Женский вопрос» шел в ногу как с европейскими, так и с мировыми тенденциями; он поддерживался внутренними и внешними процессами модернизации, в то время как традиция и патриархальное общество действовали в противоположном направлении. Именно в этот период женщина вышла из вековой анонимности и стала самостоятельным действующим лицом. Это показывает, что социально-общественные нормы и изменения меняли курс общества в сторону традиционного понимания жизни в целом, и особенно в табуированной теме, где женщина была на первом месте. Проблема модернизации югославского общества, выраженная в противоречиях, также характеризовала борьбу женщин, их адаптацию к обществу и эмансипацию.